

began to study the interrelationships between these forms and the inner world of man, to study attempts to influence human believers through the transformation of its public and cultural space.

In our opinion, this is a promising direction of research. We believe that the public and private sphere, the external and internal life of people can be clearly differentiated only analytically. In reality, they coexist in a multitude of interconnections and interactions, unfortunately, still quite poorly studied and studied. Using the theories of anthropology and psychology, we want to analyze in the article how external forms and attributes of faith form cultural factors and how it can affect individual experience, both in Ukraine and in other countries.

Key words: religious faith, internalization, exteriorization, popular religion, experience of faith, ubiquitous religion, privatized religion, vicarious religion, invisible religion.

Надійшла до редакції 9.10.2017 р.

УДК 27-67:821.111

© Ірина Горохолінська
(Чернівці)

ПОСТСЕКУЛЯРНІ ПОШУКИ БОГА: ХУДОЖНІ АЛЮЗІЇ ТЕОДИЦЕЇ (ЗА ТВОРОМ В. П. ЯНГА «ХИЖА»)

У статті авторка аналізує постсекулярні інтерпретації богословських візій теодицеї через призму звернення до творів художньої літератури, зокрема бестселера Вільяма Пола Янга «Хижа». З акцентом на чинник зростаючого інтересу до питань релігії й релігійності в житті сучасної особи, особливо в умовах соціальних криз, робиться висновок про чіткий зв'язок між постсекулярним ренесансом релігійності та важливістю морально-аксіологічного самовизначення особи в контексті постмодерного розмиття норм морально належного. Сьогодення вимагає не тільки «повернення релігії», але й «повернення етики». То чи здатна в світі, сповненому зла й випробувань, світі, в якому релігійний світогляд є «тільки однією з альтернатив» (Ч. Тейлор), християнська етика знову стати актуальною? Такі рефлексії мотивують авторку звернутися до проблем християнської теодицеї.

Ключові поняття: теодицея, релігійна свідомість, постсекулярність, Одкровення, свобода, християнські цінності, аксіологія, Добро і Зло, моральна відповідальність, християнська жертвність.

*«Встань же, Боже,
Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати!» [3, с.326]*

Т. Шевченко, «Давидові Псалми» (43-й псалом)

*«Чи не зробиш ласку подумати над питанням:
що б робило твоє добро, коли б не існувало зла,
і як би виглядала земля, коли б із неї зникли тіні?» [1, с.741]*

М. Булгаков, «Майстер і Маргарита»

«Люди кажуть, що ти інколи втручаєшся в їхні справи й караєш зло. – Ніколи! Наївні люди гадають, що, коли зло десь зазнало краху, отже, це справа моїх рук. Випадковість. За цією логікою виходить, що, як зло перемагає, то, отже, моя рука послабшала. Ні те, ані друге» [2, с.645].

Ф. Іскандер, «Сон про Бога та диявола»

Природа й сутність релігійної віри – то проблема, котра активно мотивувала й далі мотивує до витворення унікальних та неповторних мистецьких взірців. Навіть поза цариною власне релігійного мистецтва чимало образотворчих, музичних, архітектурних та літературних творів виникли як результат рефлексій автора щодо таких фундаментальних питань релігійної свідомості, як колізії життя і смерті / потойбічного життя, суперечності та можливі перипетії есхатологічних перспектив людства, потенції й смислова наповненість змісту ідеї безсмертя людської душі тощо. Серед цих художніх мотивів активно, в найрізноманітніших сюжетних та стильових манерах, актуалізується митцями й проблема теодицеї.

Актуалізація: соціальний аспект

Епохи соціальних криз, як свідчить історія, були каталізаторами найрізноманітніших мистецьких розв'язань проблеми теодицеї. До прикладу, відомо, що межа ХІХ – ХХ ст. породила надзвичайні зміни в ідейно-світоглядних пошуках, наукових студіях, соціально-політичних рухах. Передчуття соціальних зрушень, революцій та кривавих воєн, їхня страхітлива дійсність та руйнівний вплив – це тло, котре спонукало до ренесансу релігійно-філософських шукань, виникнення цілої плеяди релігійних філософів, що започаткували нові напрямки християнської філософії, яка мала на меті **реабілітувати релігію** в умовах «смерті Бога», **реабілітувати людину** перед лицем Бога, «котрого ми вбили».

Саме в таких умовах активно зодягаються в художні форми релігійні символи: художня культура часів соціальних потрясінь послуговується духовно-релігійною, морально-етичною проблематикою задля психологічної кристалізації кризових явищ соціальної дійсності. Промовисто це підтверджують твори митців, цитати з яких служать для нас своєрідними епіграфами. Автори в таких умовах звертаються до проблем теодицеї задля розв'язання питання: як **нам** жити у світі, сповненому зла?

Але чи не найпредметніше така рефлексія відбувається за умов екстраполяції мистецького пошуку не на досвід колізій суспільних потрясінь, а в ситуації висвітлення автором особистої «зустрічі» персонажа з наявністю й результатом діяльності зла та інтимно-екзистенційної модифікації теодицеї. Як **мені** жити у світі, де зло вершить **мою** долю і долі **моїх** рідних? Чи є в такому світі місце для Бога?

Мистецьке розв'язання таких питань яскраво представлене в книзі, яка перекладена багатьма мовами світу... Книзі, котра не є богословським трактатом і дістала полярні оцінки з боку християнських богословів... Книзі, котра є твором, що його батько написав для своїх дітей... Книзі, що стала бестселером... Книзі про особисту зустріч зі злом, особисту зустріч із Богом та особистий пошук відповіді на питання узгодженості існування Бога та наявності зла у світі. Ця книга – роман Вільяма Пола Янга «Хижа» [4]. Наш час – без сумніву, соціально нестабільний, а тому суспільний запит теодицеї, запропонованої в цій книзі, підтверджується її накладом. А ось особистісні алюзії та діалог читача з головним героєм на шляху осягнення ідейної наповненості, естетико-катарсичної дієвості та нормативно-релігійної дискусійності теодицеї, викладеної на сторінках цього роману, є основним предметом нашої розвідки.

Стан розробки проблеми: філософсько-богословський дискурс теодицеї

Термін «теодицея» був запропонований, як відомо, філософом В. Ляйбніцем, автором праці «Розвідки з теодицеї про Божу благодать, свободу людини і джерела зла». У дискусії з П. Бейлем мислитель обґрунтовував питання Божої присутності в світі в контексті розгортання космологічного аргументу на користь існування Бога. Але попри те, що сам термін виникає в ХVІІІ столітті, власне дискурс боговиправдання (а саме з цією категорією тлумачні словники ототожнюють теодицею) відомий філософсько-богословському дискурсу значно раніше.

Ще антична філософська традиція (особливо стоїки) досить активно долучалася до демаркації Добра і Зла, їх джерел й спонук. Серед середньовічних мислителів чи не найповніше дискурс теодицеї був збагачений роздумами Аврелія Августина. Попри те, що майже кожен богослов-філософ цього часу актуалізував етичну проблематику в її зв'язку із фактом існування свободи волі, Божого напередвизначення, саме в «Сповіді» найбільш повно віднаходяться відповіді на питання відповідальності Бога за наявність зла у світі. В подальшому найактивніше

до проблеми теодицеї зверталися релігійні філософи, надто представники плеяди російської релігійної філософії – В. Соловйов, М. Бердяєв, Г. Флоровський і інші.

Серед сучасних українських дослідників вартою уваги є розвідка О. Хоми «Ідея зла в суспільній свідомості: витоки та історичні форми», де автор не обґрунтовує феномен теодицеї, але аналізує ідейно-теоретичні концепції, що модифікують підходи до витлумачення природи зла.

Художня форма для такої гострої філософсько-богословської проблеми також була актуальна здавна. Але вперше в «Хижі» художній образ так наблизився до богословського контексту.

Основний виклад матеріалу: особистісний пошук

Україномовне видання цієї книги розкриває передмова українського релігієзнавця та богослова М. Черенкова, котрий зазначає: «Уперше книжка, на обкладинці якої згаданий Бог, стала бестселером у пострадянських країнах. Те, чого не вдавалося здійснити проповідникам усіх християнських церков, легко, без зусиль і активних кампаній зробила художня книжка» [4, с.5]. Попри це, книга все ж викликала значний резонанс не тільки серед пересічних читачів. Відомі найполярніші відгуки про неї серед богословів та представників християнських Церков. Але в нашій розвідці ми не маємо на меті зупинитися на питаннях тринітарного богослов'я чи інших християнських догматів віри. Наша мета – паралельно із героєм книги спробувати віднайти відповідь на питання: «*де Бог у світі невимовного болю?*» [4, с. 290 (зв.обкл.)].

В. П. Янг через історію життя Аллена Філіпса Маккензі зображає шлях становлення у вірі через сумнів та біль, душевний супротив та, зрештою, екзистенційний акт утвердження в ній. Ще з дитинства в головного героя накреслюється конфлікт з Богом. Автор вказує на усвідомлення героєм нетотожності факту активної церковної залученості та істинно християнського способу життя: батько Мака був церковним старостою, котрий у стані крайнього алкогольного сп'яніння міг уголос цитувати Біблію одночасно з тим, як до нестями шмагав сина за непослух. Інша річ – дружина Мака, котра, повсякчасно стикаючись із горем та болем, зуміла зберегти тверду віру і понад те претендувала на тісний особистісний контакт з Богом, котрого не міг осягнути Мак. Показово, що вона називала Бога Татом. Вже з цієї сюжетної лінії очевидно: автор свідомий того, що часто відповіді на питання з царини телеології та теодицеї криються у специфіці **конкретного досвіду богоспілкування, наявності переживання особистого Одкровення** тощо. Адже двоє людей, маючи достатньо спільного, щоб бути щасливим подружжям й отримавши в досвіді достатньо свідчень наявності зла та несправедливості в світі, можуть все ж по-різному витлумачувати природу зла та відповідальності за нього Бога. Мак має претензії до Бога, він вірить у нього, але «здається, що релігію він то любить, то ненавидить. Так само, мабуть, можна описати його стосунки з Богом, який на його думку, занадто далекий і *байдужий* (курсив і виділення наше – І.Г.)» [4, с.15]. Інша справа Нен – дружина Мака: «якщо Мак має широкі взаємини з Богом, то Нен – глибокі» [4, с.16]. В.П. Янг через власні ідейно-сміслові та художні алюзії теодицеї зображає шлях Мака до таких же глибоких переживань присутності Бога в житті, навіть за умови, що в Макове життя прийшло горе – смерть власної дитини.

Образ Міссі – це втілення біблійного образу істинної християнської віри та любові, що промовляє Христовим завітом «Будьте як діти!». Міссі власне сприймається як **ідеал любові та жертвовності**. Вона активно співпереживає легенді про смерть дочки вождя племені, що загинула заради благоденства своїх рідних, але автор підкреслює «Міссі подобалася ця оповідь..., адже вона нагадувала історію спокути за людські гріхи, здійснену Христом» [4, с.35]. З перших сторінок знайомства з цією дивовижною дівчинкою читач переконується в глибині її недитячих роздумів щодо Бога, християнської любові та жертвовності: «А мені теж колись доведеться стрибати зі скелі?» [4, с.39] – запитання котре ознаменовує вірність її принципові любові до ближнього та жертвовності заради найближчих. Коли Мак відповідає заперечно, Міссі демонструє послідовність власних пошуків відповідей щодо атрибутів та модусів Бога: «А Бог колись може це (попросити зістрибнути зі скелі – І.Г.) зробити?» [4, с.39] й переймається питанням, чому «Він здається таким *жорстоким* (курсив не наш)?.. Великий Дух змусив принцесу зістрибнути зі скелі, а

Ісуса – померти на хресті. Мені здається, що це дуже жорстоко» [4, с.38]. Уся ця сюжетна інтрига, котра підводить нас до смерті Міссі може видатися за своєрідну авторську теодицею. У читача може скластися враження, ніби В. П. Янг обґрунтовує наявність зла у світі як результат відплати за нашу гріховність, себто смерть Міссі виступає спокутою за гріхи Мака (хоча б за спричинення смерті власного батька, якому Мак до алкоголю домішав отрути). Адже й певні християнські богослови пов'язують випробування в житті конкретної особи з її гріхами, а чи навіть гріхами її предків. Але така думка чужа християнській сентенції щодо Бога-любви, адже тоді смерть дочки – це справді жорстоке покарання Бога, котре не співмірне з милістю та любов'ю.

Та й сам автор, надалі послуговуючись сократичним методом маєвтики, доводить читачеві безглуздість таких суджень. Через власне витлумачення Трійці як синергії в Любові її Іпостасей В. П. Янг заперечує найменшу можливість існування зла як факту Божого покарання. Тато (янгівський прототип Бога-Отця) так про це твердить: «...люди часто намагаються зрозуміти мене, уявляючи найкращу версію самих себе...й називають *це* (курсив не наш) Богом» [4, с.112], а «Я є любов... Якби в мене не було об'єкта любові, або, точніше, когось, кого я люблю, якби у мене самої не було можливості для таких стосунків, то я взагалі була б нездатною любити... Такий Бог діяв би без любові, що було б катастрофою. І це точно не я» [4, с.115-116] й продовжує «мені не потрібно карати людей за їхні гріхи. Гріх – це вже покарання, яке поглинає зсередини» [4, с.135] (Вживання жіночого роду тут пов'язане з особливостями сюжету, де в конкретну життєву ситуацію родини персонажів Бог приходиться у жіночому образі).

Доволі промовистим в цьому контексті є образ «ходіння по воді», котрий використовує В. П. Янг [Див.: 4, с. 158-171]. Він має чіткі конотації з біблійним сюжетом, котрий розповідає про прогулянку озером «по воді» Ісуса з учнями. Смісл цієї розповіді прозора вказує на важливість у стосунках Богоспількування довіри до Бога, довіри до невичерпності Божої любові. Відсутність довіри породжує необґрунтовані страхи, адже саме в колі довіри людина ніколи не буває самотньою перед лицем своїх проблем (відома біблійна формула «Господь моє світло й спасіння моє, – кого буду боятись? Господь – то твердиня мого життя, – кого буду лякатись» (Пс. 26, 1). А страх – одне із невичерпних джерел зла: «Людина, яка живе страхом, ніколи не знайде свободи в моїй любові. Я не маю на увазі раціонального страху, який стосується реальної небезпеки, але уявного, зокрема, стосовно майбутнього. У твоєму житті страх займає стільки місця, що ти не можеш ані повірити, ані усвідомити мою любов у своєму серці. Ти співаєш і говориш про те, чого насправді не знаєш» [4, с. 161-162]. І тільки довіра до Бога здатна повністю виконати ідеал любові до Бога, відродити в людині іскру Божої присутності. Людині, котра не довіряє Богові, отже, загрожує відчайдушна боротьба зі страхами, яка більшою мірою схожа на боротьбу із тіннями, котрі є лише проєкціями нашої свідомості: чим більше в нас недовіри та зла, тим більше зла довкола нас. «Морок приховує справжні розміри страху, брехні і жалів... Вони видаються більшими в темряві, оскільки це тіні, а не реальність. Коли ж усередину потрапляє світло, ти починаєш бачити їх такими, які вони є насправді» [4, с. 198]. Тобто істинне розуміння Добра і Зла, на думку автора книги, можливе тільки в контексті можливості цілісного осягнення світу в усіх його вимірах: минулому, теперішньому, майбутньому; для тебе, мене й всіх інших, хто жив, живе, чи буде жити. Чи може людина об'єктивно оцінити на предмет благості свій вчинок без урахування його впливу на всіх у всі часи за всіх можливих умов? Звісно ж, що ні. А тому тільки життя у Богові, що тотожне довірі до його невичерпної любові, дає нам орієнтир морально належного діяння. Довіра до Бога вносить в наше життя гармонію і спокій. «В топосі хижі добре реалізована поетика контрасту. Янг оперує контрастом як художнім засобом для співставлення світу з Богом і без Нього. На початку твору хижка – це понуре і навіть страшне місце, в якому на осиротілого батька може чекати маніяк, де відбулося вбивство і катування наймолодшої доньки Міссі – центру його радості і надій. Власне зав'язка і розв'язка твору є обрамленням для головної сюжетної лінії, де відбувається зустріч героя з Богом. У Божій присутності хижка-пекло стає раєм, затишним домом, в якому гармонійно живуть три особистості Трійці» [5].

Отже, автор акцентує увагу на проблемі людської свободи та відповідальності. Невміння людини злагоджено скеровувати власну свободу призводить до порушення права на свободу іншої особи. Сюжет твору розкриває авторське прочитання відносності поняття добра та зла з огляду на обмеженість людської довіри до Бога. Кожна особа вільна витлумачувати добро відповідно до своїх запитів до світу й не маючи можливості цілісно охопити результати своїх дій та наслідків їх для кожного Божого створіння. А що буде добрим для однієї людини, може видаватися злим для іншої. А тому судження щодо того, що є Добром чи Злом для окремої людини і для Бога, котрий однаково любить кожне своє створіння, не є тотожними. Більше того: тільки людина здатна мислити категоріями зла. Бог є виключно Добро. Він прагне Добра всім своїм створінням. Але «віддаляючись від мене, ви занурюєтесь у темряву. Проголошуючи незалежність, ви підпадаєте від владу зла, адже без мене ви все приймаєте на себе» [4, с.155] – говорить Бог зі сторінок «Хижі» Макові: «ти сам визначаєш, що добро, а що зло. Ти стаєш суддею. І те, що ти називаєш добром, змінюється під впливом часу й обставин. А що найгірше, – вас мільйони, і кожен вирішує, що добро, а що зло» [4, с.153].

Тобто цілком очевидно, що автор «Хижі» витлумачує природу зла як результат нетривких взаємин людини з Богом, як відхилення людини від Бога. А тому тут варто повернутися до тієї думки, з якої ми розпочали свої роздуми. Провівши читача через тенета переживання й смутку, сумнівів й відкриттів, В. П. Янг залишається вірним своїй ідеї, що лише людина з глибинним досвідом Богоспілкування здатна досягнути телеологію світу й силу Божої Любові, котра не має стосунку до Зла та покарання. «Усе зло випливає з незалежності, а незалежність – це ваш вибір. Якби я скасувала кожен незалежний вибір, то як ти знаєш, світ просто припинив би своє існування, а любов не мала б ніякого значення... Зло – це хаос епохи, яку ви створили, але не за ним останнє слово. І це стосується кожного, водночас і тих, хто слідує за мною. Якщо ліквідувати наслідки людського вибору, можна знищити саму можливість любові. Любов, нав'язана згори, взагалі не є любов'ю» [4, с.216]. Подолати зло, на думку автора аналізованої книги, здатна тільки та людина, котра не прагне бути суддею, а прагне бути «дієсловом» у Богові – любити, співпереживати, творити тощо.

Висновки: вічні «вічні» проблеми

Чи розв'язав автор «Хижі» проблемні аспекти християнської теодицеї? Упевнено можна твердити, що ні. Традиційні християнські богослови закидають Янгові еретичність та «надмірну» сміливість думок. Можливо, й так – з погляду вірності букві віровчення й догматики. Але ж аналізований твір є спробою через художні засоби донести людям думку про їх **особисту відповідальність** за присутність у світі Добра чи Зла. Поза таким усвідомленням питань теодицеї загрожує залишитися в когорті «вічних» питань.

До речі, попри певну довільність форми вираження певних релігійних постулатів й образів, саме така – художньо-белетристична – форма може з більшою активністю привернути увагу людей нехристиянських традицій до гостроти морально-персоналістичної проблематики християнства (а якщо певний аналогічний художній твір виростає з середовища іншої релігії, то відповідно – привернути увагу до такої проблематики у ній). І в цьому ще одна значущість подібних творів: вони здатні налагоджувати діалог світоглядів і їх носіїв. Тож і **перспективи подальших досліджень** у цій тематичній сфері полягають у релігієзнавчо-герменевтичному осмисленні ціннісного смислу інших аналогічних творів художньої літератури (або кіно чи театру), належних також і до нехристиянських традицій богошукання.

Література

1. Булгаков М. А. Романы: Беляя гвардия. Жизнь господина де Мольера. Театральный роман. Мастер и Маргарита / М. А. Булгаков. – Кишинев: Литература артистикэ. – 768 с.
2. Искандер Ф. Сон о Боге и дьяволе // Козы и Шекспир / Ф.Искандер. – М.: Время, 2004. – 704 с.
3. Шевченко Т. Г. Кобзар. Щоденник / Т. Г. Шевченко. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2012. – 960 с.
4. Янг В.П. Хижа / В.П. Янг. – К.: Книгоноша, 2015. – 288 с.
5. Чи варто спалити «Хижу» Пола Янга? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ubaziky.blogspot.com/2011/08/blog-post_30.html. – Назва з екрану.

Literatura

1. Bulgakov M. A. Romanyi: Belaya gvardiya. Zhizn gospodina de Molera. Teatralniy roman. Master i Margarita / M. A. Bulgakov. – Kishinev: Literatura artistike. – 768 s.
2. Iskander F. Son o Boge i dyavole // Kozyi i Shekspir / F.Iskander. – M.: Vremya, 2004. – 704 s.
3. Shevchenko T. H. Kobzar. Shchodennyk / T. H. Shevchenko. – Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, 2012. – 960 s.
4. Iang V.P. Khyzha / V.P. Yang. – K.: Knyhonosha, 2015. – 288 s.
5. Chy varto spalyty «Khyzhu» Pola Yanga? [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://ubaziky.blogspot.com/2011/08/blog-post_30.html. – Nazva z ekranu.

Iryna Horokholinska

Post-secular search of God: artistic allusions of theodicy (according to William P. Young's novel «The Shack»)

In the article the author analyzes post-secular interpretations of theological theories of the theodicy through the prism of reference to works of fiction, in particular the contemporary Canadian writer William Paul Young's bestseller «The Shack» (published in 2007). Emphasizing the growing interest in the issues of religion and religiosity in the life of a modern person, especially in the context of social crises, it is concluded that there is a clear connection between the post-secular renaissance of religiosity and the importance of the moral-axiological self-determination of person in the context of postmodern blurring of morally appropriate standards. Modern Times demand not only the “returning of religion”, but also the “returning of ethics”. Is the Christian ethics capable to become again relevant in the world full of evil and trials, the world in which the religious worldview is “only one of alternatives” (Ch. Taylor)? Such reflections motivate the author for analyzing the problems of the Christian theodicy. The author combines the disciplinary resources of conceptual aspects of such sciences, as ethics, esthetics, religious studies, philosophical anthropology, and social psychology. This study is important in the context of the general problem of ethical transformations in the secular / post-secular society. Prospects for further research include attention to a number of other works of contemporary art (not only literature, but also cinematography, music, theater, painting) that interpret important issues of ethics and the sense of life and their religious understanding.

Keywords: theodicy, religious consciousness, post-secular, Revelation, freedom, Christian values, axiology, Good and Evil, moral responsibility, Christian victim.

Надійшла до редакції 25.09.2017 р.

УДК 241.511:265.31/.34

© Дарина Марціновська
(Івано-Франківськ)

ТЕОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ КРЕДОЛОГІЇ

У статті з філософських, релігієзнавчих та теологічних позицій аналізується екуменічний потенціал кредології як релігієзнавчої науки про віру. Розглядаються конфесійні варіанти християнського розуміння феномену релігійної віри, їх спільне богословське підґрунтя та особливі риси.

При допомозі аналізу досвіду теології і християнської філософії у формуванні та обґрунтуванні релігійної віри розкривається католицький дискурс кредології та розуміння нею феномену віри, що сприяє глибшому пізнанню християнського віровчення та пошуку спільних екуменічних рис у християнських конфесіях із застосуванням їх філософської і релігієзнавчої рефлексії, що сприяє синтезу віроповчального (доктринального) і раціонально-філософського тлумачення віри.